

Lejla Ovčina

Sanja Soče

## KOJE VRIJEDNOSTI PROMOVIRAJU PROZNI KNJIŽEVNI TEKSTOVI U ČITANKAMA ZA RAZREDNU NASTAVU?

### *Sažetak*

*Univerzalno važeće vrijednosti svezremenski su aktualne. U novije vrijeme vidljiv je porast potrebe za njihovim svakodnevnim promoviranjem u nastavnom procesu. Književnost za djecu je poseban i važan žanr te igra značajnu ulogu u oblikovanju načina na koji mladi čitaoci razumiju i percipiraju svijet. Iako se književna djela ne pišu isključivo u odgojne svrhe, često im se pripisuje i u prvi plan stavlja kao njihova primarna funkcija. Čitanačka štiva namijenjena učenicima u razrednoj nastavi afirmiraju određene vrijednosti. Nastavni programski odrednice jasno ukazuju na poželjne vrednote koje je potrebno razvijati kod učenika. U ovom radu će se analizirati zastupljenost vrijednosti u proznim književnim tekstovima sadržane u čitankama za učenike mlađe školske dobi. Poznato je da određeni broj tekstova posjeduje veći broj vrijednosti, a kao kriterij odabira uzeta je ona dominantna u tekstu.*

**Ključne riječi:** čitanka, dominantne vrijednosti, razredna nastava, analiza.

### **Uvod**

U ovom radu date su neke od postojećih teorija o prihvaćenim univerzalnim vrijednostima kroz multidisciplinarni pristup. One su predmet izučavanja filozofije, sociologije, pedagogije, psihologije, antropologije te mnogih drugih nauka i „iz čega proizlaze ne samo različiti pristupi istraživanju nego i brojne definicije pojma”, kako navodi Ilišin (2011:83). Ujedinjene nacije su izdale *Univerzalnu deklaraciju o ljudskim pravima*, u kojima su navedene idealne univerzalne ljudske vrijednosti kao što su: *mir, sloboda, društveni napredak, jednaka prava i ljudsko dostojanstvo* (Ujedinjene nacije 2003). Mnogo prije UN-a zabilježene su vrijednosti i interes za njihove prioritete u ljudskim životima što traje i danas u svim navedenim naukama. Ako se pođe od činjenice da su određene vrijednosti univerzalne, onda je njihovo razumijevanje uslovljeno vremenom, prostorom i stepenom stečenih iskustava. Nadalje, prihvatanje određenih vrijednosnih principa i njihovo potpuno razumijevanje podložno je svojevrsnoj gradaciji. Konačna hijerarhija vrijednosti posmatra se u odnosu na pojedinca i promjenjive je prirode. To znači da je ona relativna i da je usko povezana s određenim prioritetima pojedinca ovisno o situaciji u kojoj se nalazi (Lukaš i Jurinić, 2021). Budući da postoji veliki broj teorija koje se bave vrijednostima, u ovom radu zadržat će se na dvije, i to Rokeachovoj i Schwartzovoj. U većini pregledanih članaka koje za predmet istraživanja imaju vrijednost one su neizostavni dio i na njih se najčešće poziva bez obzira na predmet istraživačkog interesa. Rokeach (1973) definira vrijednosti kao trajna stanja vjerovanja. Prema njemu su one „neki poseban način ponašanja ili konačnog stanja egzistencije osobno ili socijalno poželjniji nego neki drugi način ponašanja“ (Jukić, 2013:403). Filozofsku osnovu za povezivanje temeljnih ljudskih vrijednosti s vjerovanjima i stavovima, u kontekstu psihologija ličnosti, ponašanja, marketinga, društvene strukture i međukulturalnih studija potražio je kroz razvoj upitnika vrijednosti (Rokeach, 1973), u literaturi poznatiji kao RVS. Teoretske postavke zasnovane su na 36 vrijednosti, od kojih je 18 terminalnih i 18 instrumentalnih. Terminalne vrijednosti odnose se na krajnji rezultat i propisuju šta ljudi žele postići u životu, dok

su instrumentalne vodeći principi za postizanje terminalnih vrijednosti. On navodi da vrijednosti nisu nešto što je stalno i da su sklone promjenama (Ferić, 2007), ali smatra da bi bila nemoguća individualna i socijalna promjena da su vrijednosti stabilne.

Scwartzova teorija univerzalnog sadržaja i strukture ličnih vrijednosti (Schwartz, 1994; 2003; 2012) temelji se na Rokeachovim terminalnim vrijednostima. On je vodeći se time identificirao deset motivacijski različitih tipova vrijednosti i specificirao je dinamičke odnose među ljudima, društvom i upotrebom životne sredine. To su: *moć, hedonizam, poticaj, nezavisnost, univerzalizam, dobrohotnost, tradicija, konformizam i sigurnost*. Tipove vrijednost stavio je u kružnu strukturu na način dinamičkih odnosa među njima. Tako su kompatibilni tipovi vrijednosti jedni do drugih, dok su konfliktni jedni naspram drugima. Nakon niza istraživanja došao je do dvodimenzionalne strukture u pozadini kružnog prikaza. Prva dimenzija je određena otvorenošću i tradicionalizmom, dok je druga usmjerena prema odricanju i probitku (Šverko i sar., 2007; Dević i sar., 2020). U pregledanim istraživanjima pronađena su ispitivanja vrijednosti i vrijednosne orijentacije studenata učiteljskih fakulteta, budućih učitelja i odgajatelja (Bojović i sar., 2005). O transferu vrijednosti s roditelja na djecu pisala je Družinec (2016), a o odgoju i obrazovanju za vrijednosti bavila se Jukić (2013).

Vukasović (2003), pozivajući se na Komenskog, navodi da se svijet mora graditi na općeljudskim vrijednostima: *ljubavi, dobroti, čovjekoljublju, slobodi, pravdi, miru, sveopćem razumijevanju, ljudskoj i vjerskoj toleranciji, jednakom i sveobuhvatnom odgoju za sve ljude*. Krizu odgoja Miliša i sar. (2015) vide u krizi vrijednosti, te navode vrijednosti koje se potvrđuju ponašanjem i podrazumijevaju se kao segment ciljeva odgoja i obrazovanja. To su: *samoostvarivanje, samosvijest, samopouzdanje, samostalnost, hrabrost, kritičnost, kreativnost, cjeloživotno obrazovanje, suodlučivanje, postignuće, entuzijizam, suosjećanje, altruizam, solidarnost, odgovornost, marljivost, upornost i doprinos zajednici*.

Neki školski sistemi, poput američkog, ne poznaju čitanke s obaveznim tekstovima već učitelji sami odabiru tekstove za interpretaciju s učenicima (Marušić, 2011). U našem obrazovanju to nije slučaj, te je gotovo nezamislivo postojanje nastave književnosti bez čitanke. Poznato je da ministarstvo obrazovanja propisuje nastavne planove i programe, te daje popis čitanki koje su prošle recenziju. Istraživanja na polju pronalaženja nekih određenih pojava u čitankama bavili su se mnogi autori (Grahovac-Pražić i Vrsaljko, 2019; Bakota, 2016; Milovanović, 2014; Visinko, 2006; Smajić, 2003; Vodopija, 2002). U ovom radu posebno se navode autori koji su u svojem istraživačkom radu spomenuli vrijednosti u bilo kom smislu. Lukaš i Jurinić (2021) bavili su se fenomenom porodice kao književnog motiva u čitankama. Purić (2016) ispitala je problem razumijevanja pročitana kroz metodički instrumentarij u čitankama za razrednu nastavu, te došla do zaključka da su nalozi razumijevanja neravnomjerno raspoređeni u metodičkom instrumentariju. Većina se učitelja prilikom pripremanja koristi isključivo metodičkom aparaturom iz čitanki. O neknjiževnim tekstovima u čitankama za razrednu nastavu i njihovoj zastupljenosti pisale su Soče i Ovčina (2021). Valjan Vukić (2013) navodi da se stvaraju i razvijaju vrijednosti i norme društveno poželjnog ponašanja ne samo u školskom okruženju nego ih obitelji mogu razvijati i u okviru slobodnog vremena. Bohlin (2006) zagovara obrazovanje karaktera kroz književnost naglašavajući da autori i čitatelji ne mogu izbjeći uključivanje u etički diskurs kao bitan segment njihovog uključivanja u bilo kakav ozbiljan narativni susret. Pod obrazovanjem karaktera može se smatrati svaki program prevencije ili pokušaj utjecaja na promjenu negativnih ponašanja kod djece i mladih (Vukić, 2013). Upotrebom priča u poučavanju djece odgoju za vrijednosti bavili su se Halstead i Taylor (2000).

U metodičkoj literaturi nisu pronađene vrijednosti u smislu terminološkog određenja ili povezivanja s nekim od područja nastave maternjeg jezika. One su date kao sastavni dio nastavnih planova i programa u okviru odgojno-obrazovnih ciljeva afektivnog područja (stavovi, vrijednosti i interesi). U pokušaju da se vrijednosna kategorija poveže s metodikom nastave maternjeg jezika, poveznica je pronađena u interpretaciji književnog teksta. „Poruka je važan i vrijedan dio teksta, a čitatelj u njenom određivanju koristi podatke nađene u tekstu i u skladu sa prethodnim znanjem promišlja o poruci književne tvorevine. Pri tome, vješt čitatelj upotrebljava strategije čitanja uočavajući određene detalje u tekstu koje mu pomaže u traženju vrijednosti na koje je autor stavio poseban naglasak. Prikupljanja i grupiranja pronađenih činjenica, u različitim fazama čitanja, navode čitaoca na određeni detalj (dio teksta, rečenicu), koji kasnije odbaci ili mu se vrati. Od prethodnog znanja i iskustva, kao i uključivanja intelektualnih sposobnosti, ovisi i donošenje konačne odluke čitatelja, koja se završava pitanjem šta je najvažnije i najcjjenjenije u tekstu“ (Ovčina, 2015).

S tim u vezi, postavljen je i cilj istraživanja: koje vrijednosti promoviraju obavezni i neobavezni prozni tekstovi u čitankama za razrednu nastavu? Pitanja na koje je ovo istraživanje tražilo odgovor su: a) *utvrditi broj dominantnih vrijednosti koje se pojavljuju u proznim tekstovima u čitankama za razrednu nastavu*; b) *u kojoj su mjeri dominantne vrijednosti u čitankama usklađene s vrijednostima eksplicitno ili implicitno navedenim u NPP-u*; c) *utvrditi ponavljaju li se vrijednosti u čitankama iz razreda u razred*.

## Postupak

Prilikom ispitivanja postojanja vrijednosti u čitankama za razrednu nastavu korišteno ih je ukupno osamnaest. Čitanke su sa *Spiska odobrenih radnih udžbenika, udžbenika, priručnika, radnih listova i zbirki zadataka za osnovne škole, gimnazije i srednje tehničke i stručne škole u školskoj 2021/2022. godini*, koji je izdalo Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke (od 11. juna 2021). Analiza je napravljena na osnovu vrijednosti koje promoviraju tekstovi i ista se može povezati s porukom. Evidentno je da određeni broj tekstova sadrži više vrijednosti (poruka). Kriterij odabira koje vrijednosti promovira tekst uzet je na osnovu dominantne u njemu. Analizirani su prozni tekstovi u čitankama uz jedan postavljen uvjet. On se odnosio na tekstove čiji je autor naznačen kao i one koji pripadaju usmenoj književnosti. Istraživanjem je obuhvaćeno 279 proznih tekstova, obaveznih ili neobaveznih, te metodički predlošci. Nadalje, radi lakšeg prepoznavanja čitanke i pripadajućeg teksta iste su označene. Rimski broj predstavlja razred, a slovo pored označava čitanku pod rednim brojem u spomenutom *Spisku*. U *Tablici 1.* nalaze se nazivi odabranih čitanke, autori i identifikacijske oznake (ID), osmišljene za tabelarni prikaz dobivenih pokazatelja.

*Tablica 1.*  
Čitanke po razredima koje su predmet analize

| Razred | Naziv čitanke            | Ime autora                                             | ID  |
|--------|--------------------------|--------------------------------------------------------|-----|
| I      | Maštalica                | Zehra Hubijar                                          | Ia  |
|        | Moja početnica           | Vildana Mujagić, Dijana Kovačević i Žermen Hamidović   | Ib  |
|        | Čitanka – radni udžbenik | Hadžem Hajdarević, Mirsad Bećirbašić, Belma Dilberović | Ic  |
|        | Moja slova               | Munevera Rašidović                                     | Id  |
|        | Početnica                | Bahrudin Kurtagić i Ismeta Tunović                     | Ie  |
| II     | Čitanka – udžbenik       | Mirsad Bećirbašić, Rasema Pelidija, Belma Dilberović   | Ila |
|        | Moja početnica           | Vildana Mujagić, Dijana Kovačević i Žarmen Hamidović   | Ilb |
|        | Leptir i cvijet          | Zehra Hubijar                                          | Ilc |

|     |                                             |                                                                                                                   |                  |
|-----|---------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------|
|     | Slovođar                                    | Hazema i Ibro Ništović                                                                                            | IId              |
| III | Žubor radosti                               | Zehra Hubijar                                                                                                     | III <sub>a</sub> |
|     | Čitanka – udžbenik                          | Azra Verlašević                                                                                                   | III <sub>b</sub> |
|     | Moja čitanka                                | Šejla Šehabović i Jasminka Šehabović                                                                              | III <sub>c</sub> |
|     | Čitanka – udžbenik                          | Belma Dilberović                                                                                                  | III <sub>d</sub> |
| IV  | Boja sreće                                  | Zehra Hubijar                                                                                                     | IV <sub>a</sub>  |
|     | Čitanka – udžbenik                          | Hazema i Ibro Ništović                                                                                            | IV <sub>b</sub>  |
|     | Čitanka – udžbenik                          | Zećir Hasić, Jagoda Ilić i Šimo Ešić                                                                              | IV <sub>c</sub>  |
| V   | Čitanka – udžbenik<br>„SVEZAME, OTVORI SE!“ | Lamija Begagić, Eldina Brulić, Namir Ibrahimović, Sanja Jurić, Amer Tikveša, Azra Rizvanbegović, Nenad Veličković | V <sub>a</sub>   |
|     | Čitanka – udžbenik                          | Šejla Šehabović, Jasminka Šehabović                                                                               | V <sub>b</sub>   |

Za potrebe istraživanja pronađene su vrijednosti date implicitno ili eksplicitno u Okvirnom nastavnom planu i programu Federacije BiH. U obzir je uzet plan i program za nastavu maternjeg jezika, dok ostali nisu bili predmet ove analize. Vrijednosti za prvi razred su: *život, znanje, iskustvo, priroda, disciplina, odgovornost, marljivost, poštenje, istinoljublje, pravdoljublje*. U drugom razredu se pojavljuju: *stvaralaštvo, sloboda, originalnost, izražavanje kroz umjetnost, znanje*. Za treći razred su: *poštenje, međusobno uvažavanje, rad, upornost, saradnja i kooperativnost, samokontrola, uspjeh, usklađenost riječi i djela, otvorenost, vedrina, optimizam, ljepota, humanost, empatija, prijateljstvo i mudrost*, a četvrti razred: *znanje, dobrota, plemenitost, poštenje, discipliniranost i osjećaj za mjeru, marljivosti*. Najmanji broj istaknutih vrijednosti pronađene su u petom razredu: *humor, kreativnost i znanje*, dok se ostale mogu otkriti u riječima “osjećanja likova i senzibilitet za njih”.

### Analiza i diskusija

Jedno od postavljenih pitanja fokusirano je na utvrđivanje broja dominantnih vrijednosti koje se pojavljuju u čitanačkim proznim tekstovima od prvog do petog razreda devetogodišnje osnovne škole. Prema tom rasporedu urađena je i analiza za ovaj istraživački zadatak.

Tablica 2.  
Dominantne vrijednosti koji se pojavljuju u čitankama za prvi razred

|    | znanje | ljubaznost | mudrost | ljubav | marljivost | poslušnost | prijateljstvo | skromnost | igra | različitost | briga o sebi | upornost |
|----|--------|------------|---------|--------|------------|------------|---------------|-----------|------|-------------|--------------|----------|
| Ia | 1      | 1          | 1       | -      | 1          | -          | -             | 1         | -    | -           | -            | -        |
| Ib | 1      | -          | 2       | 1      | 1          | 1          | -             | -         | -    | -           | -            | -        |
| Ic | 1      | -          | -       | -      | -          | -          | -             | -         | -    | -           | -            | -        |
| Id | 1      | -          | 2       | -      | 1          | 1          | -             | -         | -    | -           | -            | -        |
| Ie | 1      | -          | 2       | 1      | -          | -          | 1             | -         | 1    | 1           | 1            | 1        |
| UK | 5      | 1          | 7       | 1      | 3          | 2          | 1             | 1         | 2    | 1           | 1            | 1        |

Ia, Ib, Ic, Id označavaju čitanke koje su objašnjene u uzorku; UK – ukupan broj vrijednosti.

U prvom razredu kroz analizirane tekstove utvrđeno je jedanaest dominantnih vrijednosti. Od obaveznih proznih tekstova pronađene su vrijednosti usmjerene prema *mudrosti* i *znanju*. Ukupno je analizirano 26 tekstova. Uočene vrijednosti i učestalost njene pojave u odabranim čitankama prikazane su u *Tablici 2*. Pokazalo se da najveći broj proznih tekstova promovira *mudrost* kao dominantnu vrijednost. To znači da su pored obaveznog još tri dodatna teksta u čijim se sadržajima nalazi ova vrлина. Mali je broj tekstova podvrgnut analizi, što je logično s obzirom na prirodu rada s učenicima prvog razreda. Cijelo prvo polugodište je posvećeno razvoju govora i pretčitalačkim vještinama učenika na primjeru čitanačkih tekstova kao metodičkih predložaka koji najčešće nisu imali potpisanog autora.

Tablica 3.

Dominantne vrijednosti koje se promoviraju u čitankama za drugi razred

|            | znanje | ljubaznost | poslušnost | mudrost | sloboda | domišljatost | prijateljstvo | priroda | različitost | skromnost | igra | empatija | upornost | iskrenost | ljubav | dobronamjernost | maštovitost | humor |
|------------|--------|------------|------------|---------|---------|--------------|---------------|---------|-------------|-----------|------|----------|----------|-----------|--------|-----------------|-------------|-------|
| <b>IIa</b> | 2      | -          | -          | -       | 1       | 4            | 2             | 1       | -           | 2         | -    | -        | 1        | -         | 4      | 2               | 2           | 1     |
| <b>IIb</b> | -      | 2          | 1          | 1       | 1       | 1            | 3             | 1       | 1           | 1         | 1    | -        | 2        | 1         | 2      | 3               | 1           | 1     |
| <b>IIc</b> | -      | -          | 2          | -       | -       | 1            | 1             | 2       | -           | 1         | -    | 2        | 2        | 1         | 3      | -               | -           | -     |
| <b>IId</b> | -      | -          | -          | 1       | 1       | 1            | -             | -       | 1           | -         | 1    | -        | 1        | 1         | -      | -               | 1           | -     |
| <b>U</b>   |        |            |            |         |         |              |               |         |             |           |      |          |          |           |        |                 |             |       |
| <b>K</b>   | 2      | 2          | 3          | 2       | 3       | 7            | 6             | 4       | 2           | 4         | 2    | 2        | 6        | 3         | 9      | 5               | 4           | 2     |

  

|            | tolerancija | poštenje | zajedništvo | originalnost | odgovornost | zahvalnost | povjerenje | uspjeh | sreća |
|------------|-------------|----------|-------------|--------------|-------------|------------|------------|--------|-------|
| <b>IIa</b> | -           | -        | -           | -            | -           | -          | -          | 1      | 1     |
| <b>IIb</b> | -           | 1        | 1           | -            | -           | 1          | -          | -      | -     |
| <b>IIc</b> | -           | -        | -           | 1            | -           | -          | 1          | -      | -     |
| <b>IId</b> | 1           | -        | -           | -            | 1           | -          | -          | -      | -     |
| <b>U</b>   |             |          |             |              |             |            |            |        |       |
| <b>K</b>   | 1           | 1        | 1           | 1            | 1           | 1          | 1          | 1      | 1     |

**IIa, IIb, IIc, IId** označavaju čitanke koje su objašnjene u uzorku; **UK** – ukupan broj vrijednosti.

Prilikom analize dominantnih vrijednosti u tekstovima čitanki za drugi razred pokazalo se da je broj pronađenih vrijednosti viši u odnosu na ostale razrede. Identificirano je 27 vrijednosti u 77 proznih tekstova. Broj tekstova u odnosu na prvi razred je znatno veći. Ovo je sasvim razumljivo ako se uzme u obzir činjenica da su u analizi sudjelovali metodički predlošci. Pored toga, u drugom razredu osnovne škole uče se i pisana slova prvog pisma što je još jedan razlog pojave većeg broja tekstova u čitankama. Upravo je to omogućilo i pronalaženje značajnijeg broja dominantnih vrijednosti. Najveći broj tekstova popularizira *ljubav* (9), a potom *domišljatost* (7).

Još dvije vrijednosti *prijateljstvo* i *upornost* istaknute su pri traganju za njihovim postojanjem u tekstovima.

Tablica 4.

Dominantne vrijednosti u čitankama za treći razred

|      | znanje | ljubaznost | mudrost | marljivost | poslušnost | prijateljstvo | priroda | različitost | igra | briga o sebi | empatija | solidarnost | darežljivost | iskrenost | štedljivost | hrabrost | originalnost | ljubav | dobronamjerno | pravednost | zahvalnost | poštenje | humor | povjerenje |
|------|--------|------------|---------|------------|------------|---------------|---------|-------------|------|--------------|----------|-------------|--------------|-----------|-------------|----------|--------------|--------|---------------|------------|------------|----------|-------|------------|
| IIIa | 1      | -          | 1       | 1          | -          | 2             | 3       | 2           | 2    | 1            | 1        | 1           | 1            | -         | 1           | 1        | 1            | 2      | 2             | -          | 1          | -        | 2     | 1          |
| IIIb | 1      | -          | -       | -          | 1          | 2             | 1       | 1           | -    | -            | -        | -           | 1            | 2         | -           | 1        | -            | 2      | 2             | 1          | 1          | -        | 1     | -          |
| IIIc | -      | 1          | -       | -          | -          | 1             | 1       | 1           | -    | -            | -        | -           | 1            | 1         | -           | 1        | -            | 2      | 2             | 1          | 1          | -        | 1     | -          |
| IIId | -      | 1          | 1       | -          | -          | 2             | 1       | 2           | -    | -            | -        | -           | 1            | 1         | -           | 1        | -            | 2      | 2             | 1          | 1          | 1        | 2     | -          |
| UK   | 2      | 2          | 2       | 1          | 1          | 7             | 6       | 6           | 2    | 1            | 1        | 1           | 4            | 4         | 1           | 4        | 1            | 8      | 8             | 3          | 4          | 1        | 6     | 1          |

IIIa, IIIb, IIIc, IIId označavaju čitanke koje su objašnjene u uzorku; UK – ukupan broj vrijednosti.

Dominantne vrijednosti (24) u tekstovima za treći razred pokazuju da su neke od njih istaknute više od jednom u svim analiziranim čitankama. To su *ljubav* i *dobronamjernost*. U ovu analizu uključeno je 77 tekstova, bilo da je riječ o tekstovima namijenjenim čitanju ili metodičkim predlošcima. Postoje brojne strategije primjenjive u analizi književnog teksta i otkrivanje njegovog značenja. Učitelj kao posrednik između teksta i učenika u mogućnosti je da usmjerava prijem teksta i otkrivanje vrijednosti. Koliko će one utjecati na kasniji život učenika, nemoguće je znati, ali to ne znači da ih ne treba upoznavati s njima u toku interpretacije književnog teksta.

Tablica 5.

Dominantne vrijednosti u čitankama za četvrti razred

|     | mudrost | poslušnost | domišljatost | prijateljstvo | priroda | različitost | zajedništvo | skromnost | igra | upornost | empatija | iskrenost | ljubav | dobronamjernost | pravednost | odgovornost | poštenje | maštovitost | humor | promišljenost |
|-----|---------|------------|--------------|---------------|---------|-------------|-------------|-----------|------|----------|----------|-----------|--------|-----------------|------------|-------------|----------|-------------|-------|---------------|
| IVa | 3       | 1          | 1            | 1             | 5       | -           | 2           | -         | -    | 1        | 2        | 1         | 5      | 2               | 1          | 1           | 2        | 3           | -     | 1             |
| IVb | -       | 1          | -            | -             | 1       | -           | -           | 1         | 1    | -        | -        | -         | 5      | 2               | -          | -           | 2        | 4           | 2     | 1             |
| IVc | -       | 1          | -            | 2             | 1       | 2           | -           | -         | -    | -        | -        | -         | 7      | 3               | 1          | -           | 2        | 2           | 1     | 1             |
| UK  | 3       | 3          | 1            | 3             | 7       | 2           | 2           | 1         | 1    | 1        | 2        | 1         | 17     | 7               | 2          | 1           | 6        | 9           | 3     | 3             |

IVa, IVb, IVc označavaju čitanke koje su objašnjene u uzorku; UK – ukupan broj vrijednosti.

U četvrtom razredu osnovne škole usavršavanje pravilnosti, brzine i izražajnosti kod čitanja jedan je od ciljeva nastave književnosti. Učenici u ovom razredu usmjereni su i dalje na razumijevanje, posebno stvaralačkog i informativnog čitanja. Analiza čitanačkih štiva i dominantnih vrijednosti urađena je na 75 tekstova. Najveći broj tekstova kao dominantnu vrijednost promovira *ljubav* (17). O kojim vrstama ljubavi je riječ detaljnije će biti pojašnjeno prilikom odgovora na treće istraživačko pitanje. Vrijednost *maštovitost* javlja se u 9 proznih

tekstova. Čitanačka štiva u četvrtom razredu ukazuju na mnoge vrijednosti za odgoj čija je uloga u obrazovanju neupitna. Rakić i Vukušić (2010) navode da su stečene vrijednosti u odgoju i obrazovanju vodilje kroz život i daju mu smisao. Njihovo otkrivanje u tekstovima moguće je ukoliko se produbljuje doživljaj i težište interpretacije bude na uočavanju problemskih situacija.

Tablica 6.  
Dominantne vrijednosti u čitankama za peti razred

|           | priroda | različitost | darežljivost | ljubav | dobronamjernost | zahvalnost | maštovitost | humor | borbenost | povjerenje | znatiželja |
|-----------|---------|-------------|--------------|--------|-----------------|------------|-------------|-------|-----------|------------|------------|
| <b>Va</b> | 2       | 1           | -            | 2      | -               | 1          | -           | 2     | 2         | 1          | 1          |
| <b>Vb</b> | 2       | -           | 1            | 2      | 1               | 1          | 1           | 1     | 2         | 1          | -          |
| <b>UK</b> | 4       | 1           | 1            | 4      | 1               | 2          | 1           | 3     | 4         | 2          | 1          |

**Va, Vb** označavaju čitanke koje su objašnjene u uzorku; **UK** – ukupan broj vrijednosti.

U petom razredu osnovne škole predviđeno je samostalno čitanje i analiza pročitano. Zastupljeno je istraživačko, stvaralačko i kritičko čitanje.<sup>1</sup> To je dosta složen i dugotrajan posao, ali je i moguć uz posebno odabrane metodičke modele koji značajno usmjeravaju i podstiču samostalnost učenika u analitičko-sintetičkim zadacima interpretacije književnog teksta. Mnogi tekstovi u čitankama za peti razred propisani kao obavezni svojim sadržajem pogodni su za samostalan i istraživački rad. Prilikom analize čitanačkih štiva, njih 24, utvrđeno je postojanje 11 dominantnih vrijednosti u njima. *Priroda, ljubav i borbenost* one su koje su pronađene u većem broju tekstova za peti razred. Dominantne vrijednosti koje obavezni i dodatni tekstovi promoviraju dati su u *Tablici 6*. U petom razredu osnovne škole nalaze se vrijednosti u tekstovima koje su vidljive i u dosadašnjim analiziranim čitankama. Razumijevanje temeljnih vrijednosti u književnim tekstovima i njihova primjena u životnim situacijama su u uzajamnom odnosu.

Prikaz dominantnih vrijednosti svih prozih tekstova u čitankama s kojima se susreću učenici razredne nastave u školskom procesu i njihov tabelarni pregled daju odgovor na prvo postavljeno istraživačko pitanje. U okviru nastave književnosti posebna pažnja pridaje se čitanju, jer ono zauzima bitno mjesto u ličnom jezičkom sazrijevanju i razvoju. Dominantne vrijednosti su putokaz u otkrivanju poruke teksta. Najčešće tekst ima više vrijednosti koje promovira što implicira da ima i više poruka. Dječija književnost je vrijedan moralni i estetski stimulans koji proširuje svjetonazor učenika prema vlastitom iskustvu. Na koje će poruke učenici naići u svom traganju za njima ovisi o metodičkom modeliranju interpretacije i umješnosti učitelja (Ovčina, 2015).

Odgovor na drugo pitanje, tj. postoji li veza između pronađenih vrijednosti u čitankama i onih u Okvirnom nastavnom planu i programu FBiH (u nastavku teksta: dokument), urađen je na osnovu usporedbe kvalitativnom metodom. Prilikom traženja vrijednosti u njemu je pronađeno deset za prvi razred. Unaprijed su navedene uočene vrijednosti i nalaze se uz objašnjenje u postupku rada. Uvid u analizu napravljen je temeljem prikupljenih podataka iz čitanke po razredima. Prije svega, načinjen je nalaz za prvi razred gdje se pokazalo da su *znanje i marljivost*

<sup>1</sup> Vidi više u Soče (2010).

vrijednosti koje se podudaraju s onim iskazanim u spomenutom oficijelnom dokumentu. U njemu je pronađena vrijednost *iskustvo*, koja se u Rječniku stranih riječi (2002) može pronaći zajedno s riječima *mudrost*, *razboritost*, *predviđanje* i *znanje*. One se nalaze kod objašnjenja riječi *prudoncija* (lat. prudens mudar) (Domović i sar., 2002:1183). Od vrijednosti pronađenih u čitankama za prvi razred nalazi se i *mudrost*, koja bi na osnovu značenja riječi *prudoncija* bila sinonim za *iskustvo*. Nadalje, ako se iskustvo posmatra kao događaj ili niz događaja koji obogaćuju ličnost i znanje, onda se mudrost može poimati na isti način. Određeno životno iskustvo potrebno je za stjecanje mudrosti. Prema tome, i ovu bi vrijednost bilo moguće pridodati prvim dvjema pronađenim u grupi čitanki za početni školski uzrast. Još jedna vrijednost iskazana u dokumentu bi se mogla povezati s onim prikupljenim u čitankama. Misli se na *život* čiji su sastavni dijelovi *ljubav*, *prijateljstvo*, *briga o sebi*, *različitost* i *igra* vrednote pronađene u čitankama. Ukoliko se kao kriterij odabira vrijednosti uzmu iskazani argumenti, tad je moguće ustvrditi da je od deset vrijednosti u dokumentu u čitankama za prvi razred pronađeno njih četiri. Ostale zabilježene vrijednosti usmjerene su prema osobinama i kao takve moguće ih je pronaći u čitanačkim tekstovima. Predmet ove analize odnosio se na dominantne vrijednosti u tekstovima za određeni razred. Stoga će se u ovoj analizi zadržati na predmetnosti istraživačkog zadatka i u obzir će se uzimati samo one vrijednosti koje su bile segment njegove procjene.

Prilikom utvrđivanja vrijednosti u dokumentu za maternji jezik drugog razreda uočeno je njih pet. Analizom njihove povezanosti s vrijednostima pronađenim u čitankama za drugi razred pokazalo se podudaranje s njih tri: *znanje*, *sloboda* i *originalnost*. Jedna od vrijednosti koja je privukla pažnju jeste *stvaralaštvo*. U tekstovima za drugi razred nalazi se vrijednost *maštovitost*, koju je moguće posmatrati kao dio stvaralačkog procesa. Pregledana literatura pokazuje tendenciju spominjanja stvaralaštva i kreativnosti kao procesa koji su često bitno povezani. Kreativnost je jedna od suštinskih karakteristika čovjeka i njen proces prolazi kroz određene faze: *inspiracija* (doživljaj, ideja i hipoteza), *ostvarenje* (izražavanje doživljaja, realizacija ideja, provjeravanje ideja), *završetak* (čin samootkrića) i *komunikacija* (objavljivanje, prezentacija, izlaganje i nastup) (Bognar, 2012). U navedenom procesu razaznaje se sposobnost stvaranja novih predodžbi neovisno o direktnim opažanjima što se, svakako, može poistovjetiti s *maštovitošću*. Pored toga, sinonimi za inventivnost su *kreativnost*, *domišljatost*, *inovativnost*, *nadarenost*, *maštovitost*, *talentiranost* i sl.<sup>2</sup> U navedenim sinonimima otkriva se još jedna vrednota – *domišljatost*. Samim tim se i vrijednosti *maštovitosti* i *domišljatosti* mogu smatrati pronađenima u oba analizirana parametra. Odgovor na prethodno istraživačko pitanje otkrio je da je najveći broj vrijednosti pronađen u čitanačkim tekstovima za drugi razred, što nije slučaj s analiziranim dokumentom.

Za razliku od dokumenta drugog razreda u kojem je pronađeno pet vrijednosti, u trećem je njih 17. One čija je pojava primijećena kao identično izrečena u oba mjerna instrumenta su: *poštenje*, *empatija*, *prijateljstvo* i *mudrost*. Od sedamnaest uočenih vrijednosti ističe se *međusobno uvažavanje*, koje je važno za suživot s drugim ljudima. S tim u vezi su i vrijednosti *ljubaznost*, *solidarnost*, *iskrenost* i *povjerenje*. U ovu grupu mogu se pridodati *različitost* i *igra*, jer uvažavati nekog znači razumjeti ga, njegov način življenja, odnos prema stvarima, interesima, potrebama i brigama. Sve se to, na neki način, nalazi u pobrojanim vrlinama. Analizom i usporedbom vrijednosti pronađenih u spomenutim parametrima uočene su još neke moguće veze. Tako se *samokontrola* kao discipliniranost nametnuta samom sebi kako bi se ostalo pribrano u svim životnim situacijama može povezati sa *štedljivošću* i *originalnošću*. Nadalje, *marljivost* i

---

<sup>2</sup> Vidi više u Šarić (2008).

znanje je u uskoj vezi s *radom*, a vrijednosti *darežljivost* i *hrabrost* svoje mjesto pronalaze kod *usklađenosti riječi i djela*. *Vedrina* se ogleda u *humoru*, a *humanost* se pronalazi u *brizi o sebi*, *dobroj namjeri*, *pravednosti*, *ljubavi* i *prirodi*. Nakon uvida u podudarnost vrijednosti za obje komponente istraživanja može se utvrditi poklapanje u nešto manjoj mjeri.

Analiza dokumenta maternjeg jezika za četvrti razred pokazala je postojanje 7 eksplicitno ili implicitno datih vrijednosti. Njihovo poklapanje sa čitanačkim proznim tekstovima uočeno je u dvije i to su: *dobronamjernost* i *poštenje*. *Disciplina* se može posmatrati iz aspekta ukupnih pravila ponašanja koje je neko nametnuo ili kao pokoravanje tim pravilima. S tim u vezi bi se mogla povezati jedna uočena vrijednost u analiziranim tekstovima, a to je *poslušnost*. *Osjećaj za mjeru* može se pripisati čovjeku koji je taktičan, odnosno koji je vješt i umješan. Takav je i neko ko je *domišljat* i *promišljen*. Prema tome, i ove vrijednosti mogu pronaći svoje mjesto u ovoj usporednoj analizi. Ipak, treba napomenuti da se u tekstovima čitanki nalazi veći broj vrijednosti nego što ih ima u smjernicama dokumenta.

Usporedba u oba parametra za peti razred pokazala je podudaranje samo u jednoj vrijednosti. Riječ je o *humoru*, koji se može definirati kao „vedro raspoloženje, duhovitost, šala; najviši oblik komike praćene određenom primjesom bola” (Domović i sur., 2002:569). U ovoj analizi pokazalo se da je mali broj vrijednosti datih u dokumentu. Njih tri su eksplicitno predočene, dok se jedna od njih nalazi u proučavanju osobina likova. Upravo to čini okosnicu za povezivanje vrijednosti iz čitanačkih tekstova petog razreda i to su: *različitost*, *darežljivost*, *ljubav*, *dobronamjernost*, *zahvalnost*, *maštovitost*, *borbenost* i *povjerenje*. Pobrojane na ovakav način, one čine osobine koje se pronalaze u likovima analiziranih tekstova. U prethodnim redovima ovog rada bilo je više riječi o kreativnosti kao vrijednosti. Ono što je u tom dijelu namjerno izostavljeno jeste još jedna vrijednost značajna za sam proces stvaralačkog izražavanja. U pitanju je *znatiželja*, koju Šarić povezuje s radoznalošću i dodaje sinonime poput „znatiželjnost, velike oči, istraživanje“ (Šarić, 2008:399), koje se mogu vidjeti kod kreativnog procesa. Ako se u obzir uzmu svi dati argumenti, onda se može tvrditi da su gotovo sve dominantne vrijednosti iz čitanačkih tekstova pronašle svoju poveznicu s onima iz dokumenta. Izuzetak je vrijednost *prirode* koju nije bilo moguće dovesti u kontekst s nekom od eksplicitno ili implicitno učenih vrijednosti.

Nakon analize i usporedbe ova dva parametra moguće je specificirati da su samo pojedini tekstovi u službi promoviranja vrijednosti propisanih u spomenutom dokumentu. Proučavanje književnih tekstova poboljšava moralno prosuđivanje, a samim tim i karakter, jer obogaćuje moralnu maštu i upotpunjuje emocionalnu stranu djetetovog karaktera.<sup>3</sup> Iako se vrijednosti nalaze u dokumentu, ne postoje jasne smjernice koje od njih treba prenijeti učenicima. Veliki je utjecaj učitelja u oblikovanju stavova, uvjerenja i sistema vrijednosti i imaju značajnu ulogu, jer one nisu „entiteti o kojima se samo raspravlja, odlučuje i izabire, nego se njima nešto želi i postići“ (Rakić i Vukašević, 2010:782).

Jedno od postavljenih istraživačkih pitanja odnosilo se na ponavljanje istih vrijednosti iz razreda u razred. Analiza za ovaj zadatak, kao i prethodne dvije, urađena je na osnovu odabranih čitanki. Širok je dijapazon vrijednosti koje prozni tekstovi nude u čitankama za razrednu nastavu. Pokazalo se da se neke od njih mogu pronaći u tekstovima čitanki za sve razrede, kao što su *ljubav* i *različitost*. Prema definiciji ljubavi koja se referira na jaki osjećaj privrženosti ili sklonosti prema nečemu ili nekome, u pronađenim nalazima moguće se pozvati na različite vrste ljubavi. Tako se u analiziranim tekstovima *ljubav* prema rodbini prikazuje kao vrednota u 17 proznih tekstova. U

---

<sup>3</sup> Vidi više u Halstead & Taylor (2000).

njima su predstavljani pripadnici uže ili šire porodice, njihovi međusobni odnosi ili pak neki postupak nastao iz odanosti prema spomenutim članovima i najčešće povezan s dobrom namjerom. Pored toga, u 4 teksta prikazana je *ljubav* prema domu/kući, dok se u jednom afirmira naklonjenost prema knjigama. *Različitost* kao dominantna vrlina ispoljava se u 8 proznih tekstova. Ona se odlikuje prikazom oprečnih svojstava čiji smisao je predstaviti nekog ko nije jednak kao drugi po karakternim ili fizičkim osobinama.

Tablica 7.

Ponavljanje dominantnih vrijednosti u odabranim čitankama prema razredima

| Svi razredi                 | U četiri razreda                                   |                                           | U tri razreda             |                            |                            |                                             |                    | U dva razreda                       |                                       |                     |                   |                     |
|-----------------------------|----------------------------------------------------|-------------------------------------------|---------------------------|----------------------------|----------------------------|---------------------------------------------|--------------------|-------------------------------------|---------------------------------------|---------------------|-------------------|---------------------|
|                             | I - IV                                             | II-V                                      | I, II<br>III              | I, II,<br>IV               | II, III,<br>IV             | II, III,<br>V                               | II, IV<br>V        | I i III                             | II i IV                               | II i<br>III         | III i<br>IV       | III<br>i V          |
| <i>ljubav i različitost</i> | <i>mudrost, poslušnost<br/>prijateljstvo, igra</i> | <i>priroda, humor<br/>dobronamjernost</i> | <i>znanje, ljubaznost</i> | <i>skromnost, upornost</i> | <i>iskrenost, poštenje</i> | <i>zahvalnost,<br/>povjerenje, empatija</i> | <i>maštovitost</i> | <i>marljivost, briga o<br/>sebi</i> | <i>domišljatost,<br/>zajedništvo,</i> | <i>originalnost</i> | <i>pravednost</i> | <i>darežljivost</i> |

U čitankama za prva četiri razreda osnovne škole (Tablica 7) prisutne su ove vrijednosti: *prijateljstvo* (12), *mudrost* (10), *igra* (6) i *poslušnost* (4). Većina tekstova u kojima je dominantna *mudrost* predvidljivo pripadaju usmenoj književnosti. Životna razboritost i iskustva oduvijek su bile predmetom umjetnosti pisane riječi. Ljudske vrednote, misli i poslovice često svoje mjesto pronalaze na stranicama dječije književnosti nastojeći razviti interes za čitanje i upoznavanje vrijednosti koje nude književni tekstovi za djecu. To je i razumljivo, jer je prirodno poželjeti da lijepa riječ djeluje na mladog čitaoca. U basni kao književnoj vrsti na kraju se razotkriva poruka „kojom se tumači njezin smisao u okvirima određenih etičkih normi“ (Solar, 2007), te se pretpostavlja da je to nagnalo i autore čitanki da ju uzmu u obzir prilikom izbora pogodnih tekstova. To je vidljivo na primjeru Ezopove basne *Lisica i gavran*, koju su autori čak uvrstili u čitanke od prvog do trećeg razreda. Ova činjenica nameće i promišljanje o odabiru tekstova za čitanke koji, po svemu sudeći, zavise i od afiniteta autora ili transfera vlastitih vrijednosti u pisani sadržaj. *Prijateljstvo* u pregledanim tekstovima ima dodirnih tačaka i s ljubavlju, bilo da je riječ o životinjama ili o ljudima. Jedan tekst se sadržajno razlikuje od ostalih iako se može smatrati da promovira vrijednost prijateljstva. To je tekst Lava Tolstoja *Dva druga*, gdje se nastoji upozoriti na loš postupak ostavljanja i napuštanja drugova u nevolji i on se koristi kao metodički predložak usvajanja slova u drugom i četvrtom razredu.

Čitanke od drugog do petog razreda otkrivaju vrijednosti *prirode*, *dobronamjernosti* i *humora*. Tekstovi usmjereni prema prirodi su oni koji se dive njenim ljepotama ili je nastoje zaštititi i takvih je 14. Dobra namjera prikazana je u 11 tekstova, a želja za dobrim djelom najčešće je nagrađena riječima ili uzvratnom uslugom. Poznato je da djeca svih uzrasta vole humor a on se otkriva u 10 analiziranih tekstova. Pored nonsensnih sadržaja, tekstovi prikazuju duhovite zgode i nezgode iz stvarnog života. Nerijetko se dešava da su životinje glavni nosioci radnje. Pojava ponavljanja istih tekstova u čitankama za različite razrede primijećena je i kod teksta *Izokrenuta priča* Branka Ćopića. Isti je pronađen u čitankama za treći, četvrti i peti razred kod različitih

autora. Prema dokumentu na koji se i poziva ovaj rad, on je namijenjen za interpretaciju u trećem razredu. Takav je primjer i s tekstom S. Kulenovića *Cesta*, pronađen u čitankama za četvrti i peti razred iako je on pravovremeno preporučen za posljednju godinu u razrednoj nastavi.

Vrijednosti se repriziraju u pojedinim čitankama u zavisnosti od razreda i autora. Neke od njih su grupirane na osnovu pojave iste vrijednosti u tri različita razreda. Trend ponavljanja dominantnih vrijednosti u čitankama prema razredima urađen je na osnovu različitih kombinacija i isti je prikazan u *Tablici 7*. Iz nje je vidljivo da su u prva tri razreda to vrednote *znanja* (5) i *ljubaznosti* (4). Sadržaj ovih tekstova evidentno ističe spomenute vrijednosti polazeći od spoznaje o nečemu ili određenim odobravajućim gestom. Tekst F. Duraković *HHHhhh* manifestira se u ulozi metodičkog predloška za usvajanje štampanog i pisanog slova Hh i u drugom i u trećem razredu. Isto je i s tekstom Mehmeda-bega Kapetanovića Ljubušaka *Dva horoza*, koji je poslužio kao predložak za pisanje slova u drugom (latinica) i u četvrtom (ćirilica) razredu. Oba teksta svoju svrhu našla su u ulozi polaznog teksta, što je i opravdano bez obzira o kojem je razredu riječ. Ipak, ovo istraživanje nije se bavilo recepcijskim sposobnostima, već je isključivo bilo usmjereno na vrijednosti koje određeni tekstovi promoviraju. Nadalje, kombinacijom čitanki za prvi, drugi i četvrti razred utvrdilo se spominjanje vrline *skromnosti* u šest tekstova. *Upornost* se navodi u pet od kojih su četiri teksta iz narodne/usmene književnosti i samo jedan predstavlja modernu autorsku priču s bajkovitim elementima (Spevák i Demák, 2013). U njemu je predočena čudesna moć muzike i potraga za dostojnim vlasnikom violine. Vrijednosti *iskrenost* i *poštenje* autori čitanki za drugi, treći i četvrti razred zastupaju u po šest tekstova. Spomenuta prva vrlina temelji se na otvorenom izražavanju svojih misli ili osjećanja, dok se druga oslanja na častan i ispravan postupak prema drugom pridržavajući se općeprihvaćenih moralnih normi. Iz ove grupe čitanki izdvaja se japanska bajka *Zlatna sjekira* kao obavezan tekst za analizu, koji je jedna autorica stavila u čitanku za treći razred kao vježbu za rečenice po značenju. Spomenuta bajka nije završena, već autorica nudi mogućnost učenicima da ju samostalno pronađu i kao jednu od opcija daje školsku biblioteku.

U čitankama za drugi, četvrti i peti razred identificirana je *maštovitost* (10), koja je jedina vrijednost čija su ponavljanja uočena u spomenutim čitankama ova tri razreda. Ovi tekstovi posjeduju elemente izmišljenog, sanjarskog i vizionarskog, a nerijetko korespondiraju i sa stvaralačkim konceptima. *Empatija* kao dominantna vrijednost u čitankama za drugi, treći i četvrti razred spominje se u pet tekstova. U pregledanoj literaturi ona se povezuje sa sposobnosti razumijevanja značenja i značajnosti emocija kao i ponašanja druge osobe, uživljavanje u tuđe emocionalno stanje. O emocijama je bitno razgovarati s učenicima i poželjno je baviti se emocionalnom pismošću u nastavnom radu. To vodi ka boljim odnosima, otvara mogućnost za ljubav među ljudima, omogućuje saradnju i obezbjeđuje osjećaj zajedništva. Na tim temeljima zasniva se i emocionalna inteligencija čije razvijanje uključuje rad na svijesti o sebi, upravljanje emocijama, razvijanju motivacije, empatije i socijalnih vještina (Goleman, 2012). Spomenute kombinacije čitanki zastupaju vrijednosti *povjerenja* i *zahvalnosti* u po tri teksta. U svakom od ovih razreda (II, III i IV) postoji bar jedan tekst koji promiče navedene vrednote.

Pobrojane vrijednosti čija je pojava ponavljanja uočena u čitankama za dva razreda pokazala je kako se neke vrijednosti javljaju preskačući jedan razred. Tako se *marljivost* (3) i *briga o sebi* (2) prenosi u tekstovima za prvi i treći razred. *Domišljatost* (5), *zajedništvo* (3) i *odgovornost* (2) nalaze se u čitankama drugog i četvrtog razreda. Prva spomenuta vrijednost iz ove grupe analiziranih čitanki pokazuje da se *domišljatost* pojavljuje u četiri teksta za drugi i samo u jednom tekstu za četvrti razred. S druge strane, *zajedništvo* je podijeljeno na način da su u četvrtom dva i u drugom jedan tekst. Raspored ostalih vrijednosti poput *pravednosti* pronalaze se

u tri teksta (treći i četvrti), a po dva puta se javljaju *originalnost* (drugi i treći) i *darežljivost* (treći i peti).

Za svaki razred u ispitanim čitankama uočena je tendencija javljanja vrijednosti po jedanput, pa su iste grupirane i bit će prikazane po razredima. Konstatirano je da u prvom razredu ne postoji vrijednost koja se pojavljuje isključivo u tim čitankama. To je donekle i razumljivo, ako se uzme u obzir činjenica prirode rada u prvom razredu i da se učenici tek uvode u umjetnost pisane riječi. No, odabir tekstova upućuje na postojanje vrijednosti koja se u toku školske interpretacije nameće kao dominantna i predstavlja značajne upute za život. Težnja učitelja usmjerena prema vrijednostima nastaje iz potrebe da iste učenici prihvate i primjenjuju u životu, jer su upravo one u službi napretka čovječanstva. Nasuprot prvog razreda, u drugom se javlja više dominantnih vrijednosti, prvenstveno jedanput, poput *tolerancije*, *slobode*, *uspjeha* i *sreće*. U čitankama za treći razred to su vrednote: *solidarnost*, *štedljivost* i *hrabrost*. Istaknuta vrijednosti u četvrtom razredu je *promišljenost*, dok se u petom *borbenost* pojavljuje u dva teksta i *znatiželja* samo u jednom.

Pojava ponavljanja tekstova iz razreda u razred u čitankama može upućivati na činjenicu da neki autori pri izboru tekstova odabiru dobro poznate i ne istražuju druge primjerene tekstove. Nadalje, pokazalo se da se određene vrijednosti ponavljaju iz razreda u razred u većoj ili manjoj mjeri. Pretpostavlja se da to zavisi od obaveznih tekstova datih u dokumentu i senzibiliteta autora čitanki.

## **Zaključak**

Ovaj rad usmjeren je na analizu tekstova u čitankama za razrednu nastavu s afektivnim područjem njihovog djelovanja gdje se učenje povezuje s vlastitim osjećanjima, stavovima i vrijednostima u interakciji s promišljanjima o karakteristikama likova, njihovih osjećanja i međusobnih postupaka. To ne znači da analizirani tekstovi za potrebe ovog rada ne utječu na kognitivne i psihomotoričke aktivnosti. Naprotiv, tekst je didaktičko-metodički predložak za rad, on je izvor informacije, a metodika rada i umijeće učitelja glavni je instrumentarij u procesu vođenja učenika kroz proces učenja i spoznaja o važnosti ljudskih vrlina kao temeljnih vrijednosti u interkulturalnoj zajednici. U provedenom istraživanju s motrišta koje vrijednosti promoviraju prozni tekstovi u čitankama za razrednu nastavu pokazalo se da u različitoj mjeri odražavaju zastupljenost dominantnih vrijednosti osim *ljubavi*. Ohrabruje činjenica da u čitankama ima više tekstova koji afirmiraju mnogo vrsta ljubavi: prema roditeljima, rodbini, domu/kući, prijateljima, prirodi, životinjama, odnosno životu. S druge strane, analizirani podaci pokazuju da su samo pojedini tekstovi u službi vrednota koje su propisane u Okvirnom nastavnom planu i programu FBiH. Jedan od razloga za to može se tražiti u vremenskoj neusklađenosti protoka informacija potrebnih autorima udžbenika od kreatora NPP-a, potom nedovoljno preostalog vremena potrebnog za štampanje čitanki kako bi učenici u novoj školskoj godini imali udžbenik sa svim obaveznim i dodatnim tekstovima, a u skladu s propisanim dokumentom i njegovim izmjenama. Ne treba zanemariti i činjenicu da se u odabiru čitanačkih tekstova ogleda i lični afinitet autora prema određenim tekstovima. Čitanka je kamenčić u mozaiku i može pridonijeti kvalitetnom odgojno-obrazovnom djelovanju. Ujedno može biti i kamen spoticanja svim pozitivnim naporima koji bi učenika uvažili u njegovoj cjelokupnosti. Ni najbolja čitanka nije garancija za učenikov školski uspjeh i ona ne može zamijeniti ili nadomjestiti ulogu učitelja i pomno odabranih metodičkih pristupa u realizaciji nastave. Budući da je temeljem provedene analize evidentirana zastupljenost različitih vrlina, a neke se ponavljaju i više puta u tekstovima istraženih čitanki od prvog do petog razreda, može se zaključiti da tekstovi imaju snagu kod učenika potaknuti ono

najbolje u sebi. Isto tako, zabilježene vrline mogu poslužiti kao **ključne riječi** u odabiru tekstova za neke buduće čitanke.

## Literatura

1. Bakota, L. (2016). Sociolingvistički pogled na jezik čitanaka u 80-im godinama 20. stoljeća. *Pannoniana: Časopis za humanističke znanosti*, 1(1), 0-0.
2. Bognar, L. (2012). Kreativnost u nastavi. *Napredak: Časopis za interdisciplinarna istraživanja u odgoju i obrazovanju*, 153 (1), 9-20.
3. Bojović, Ž., Vasiljević, D., & Sudzilovski, D. (2015). Vrijednosti i vrijednosne orijentacije studenata, budućih učitelja i odgojitelja. *Croatian Journal of Education: Hrvatski časopis za odgoj i obrazovanje*, 17 (Sp. Ed. 4), 11-35.
4. Dević, I., Franc, R., & Mateša Dević, R. (2020). Stabilnost i promjene osobnih i (post)materijalističkih vrijednosti hrvatskih građana. *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, 29 (2), 263-285.
5. Domović, Ž., Klaić, N., & Anić, Š. (2002). *Rječnik stranih riječi: tuđice, posuđenice, izrazi, kratice i fraze*. Sani-Plus.
6. Družinec, V. (2016). Transfer vrijednosti s roditelja na djecu. *Školski vjesnik: časopis za pedagošku teoriju i praksu*, 65 (3), 475-488.
7. Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke BiH (2021). Spiska odobrenih radnih udžbenika, udžbenika, priručnika, radnih listova i zbirki zadataka za osnovne škole, gimnazije i srednje tehničke i stručne škole u školskoj 2021/2022. <http://www.fmon.gov.ba/Obavjest/Pregled/652>
8. (preuzeto dana 8. 1. 2022).
9. Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke; Okvirni nastavni plan i program za devetogodišnju osnovnu školu u Federaciji Bosne i Hercegovine (2006). <https://skolegijum.ba/static/files/pdf/docs/52df9345338c0.pdf> (preuzeto dana 8. 1. 2022).
10. Ferić, I. (2007). Univerzalnost sadržaja i strukture vrijednosti: Podaci iz Hrvatske. *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, Vol. 16 No. 1-2 (87-88).
11. Goleman, D. (2012). *Emocionalna inteligencija: zašto može biti važnija od kvocijenta inteligencije*. Zagreb, Mozaik knjiga.
12. Grahovac-Pražić, V., & Vrsaljko, S. (2019). SLIKA POEZIJE U ČITANKAMA. *Magistra Iadertina*, 14 (2), 75-85.
13. Halstead, J. M., & Taylor, M. J. (2000). Learning and teaching about values: A review of recent research. *Cambridge journal of education*, 30 (2), 169-202.
14. Ilišin, V. (2011). Vrijednosti mladih u Hrvatskoj. *Politička misao*, 48 (03), 82-122.
15. Jukić, R. (2013). Moralne vrijednosti kao osnova odgoja. *Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja*, 11 (3), 401- 416.
16. Lukaš, M., & Jurinić, A. (2021). Obitelj i promovirane vrijednosti čimbenika obitelji u čitankama za hrvatski jezik. *Obnovljeni Život: časopis za filozofiju i religijske znanosti*, 76 (1), 53-67.
17. Marušić, P. (2011). Vrjednovanje književnih tekstova u suvremenim osnovnoškolskim čitankama (teorijski okviri za vrjednovanje čitanki). *DIJETE I JEZIK DANAS*.
18. Miliša, Z., Dević, J., & Perić, I. (2015). Kriza vrijednosti kao kriza odgoja. *Mostariensia: časopis za društvene i humanističke znanosti*, 19 (2), 7-20.
19. Milovanović, B. L. (2014). Značaj čitanke za mlađe razrede sa stanovišta cilja obrazovanja. *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Prištini*, 44 (2).

20. Ovčina, L. (2015) Metodika rada u funkciji poboljšanja uspjeha učenika u tumačenju poruke književnog tekst, (Nepublicirani doktorski rad), Univerzitet u Bihaću, Pedagoški fakultet, Bihać.
21. Purić, D. S. (2016). Comprehending text in literature class. *Nastava i vaspitanje*, 65 (2), 427-438.
22. Rakić, V., & Vukušić, S. (2010). Odgoj i obrazovanje za vrijednosti. *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, Vol. 19 No. 4-5 (108-109).
23. Schwartz, S. H. (1994). Are there universal aspects in the structure and contents of human values? *Journal of social issues*, 50 (4), 19-45.
24. Schwartz, S. H. (2003). A proposal for measuring value orientations across nations. In *Questionnaire Development Package of the European Social Survey* (259-319).
25. Schwartz, S. H. (2012). An overview of the Schwartz theory of basic values. *Online readings in Psychology and Culture*, 2 (1).
26. Smajić, D. (2003). Uskličenost u udžbenicima hrvatskoga jezika za učenike mlađe školske dobi. *Dijete i jezik danas: Učitelj hrvatskoga jezika i učitelj stranoga jezika za učenike mlađe školske dobi: Zbornik radova s 2. međunarodnoga stručnoga i znanstvenog skupa*, 91.
27. Soče, S., Ovčina, L. (2021). Neknjiževni tekstovi u čitankama za razrednu nastavu. *Zbornik radova 2. međunarodne naučno-stručne konferencije Prozor u svijet obrazovanja, nauke i mladih*, Pedagoški fakultet Univerziteta u Sarajevu, 219-236.
28. Soče, S. (2010) Istraživačko čitanje kao sredstvo motivacije za samostalno čitanje u razrednoj nastavi. *Hrvatski časopis za teoriju i praksu nastave hrvatskog jezika, književnosti, govornog i pismenog izražavanja te medijske kulture str. 73 - 89., godina VIII. Broj 1*; Hrvatsko filološko društvo, Zagreb.
29. Solar, M. (2007). *Književni leksikon: pisci, djela, pojmovi*. Zagreb: Matica hrvatska.
30. Spevák, T. Č., & Demák, M. (2013). ZAČIATKY MODERNEJ LITERATÚRY PREDETI SLOVÁKOV VO VOJVODINE - 80. ROKY 20. ST.1 *SUSRET KULTURA*, 1273.
31. Šarić, L., & Wittschen, W. (2008). *Rječnik sinonima hrvatskoga jezika*. Jesenski i Turk.
32. Šverko, B., Babarović, T., & Šverko, I. (2007). Vrijednosti i životne uloge u kontekstu odabira zanimanja i razvoja karijere. *Suvremena psihologija*, 10 (2), 295-320.
33. United Nations (2003) Universal values - peace, freedom, social progress, equal rights, human dignity - acutely needed, Secretary-General says at Tübingen University, Germany. United Nations Meetings Coverage and Press Releases. December 12, 2003. <https://www.un.org/press/en/2003/sgsm9076.doc.htm>
34. Visinko, K. (2006). Jezik i stil osnovnoškolskih udžbenika hrvatskoga jezika i književnosti. *Metodika: časopis za teoriju i praksu metodika u predškolskom odgoju, školskoj i visokoškolskoj izobrazbi*, 7 (13), 305-312.
35. Vodopija, I. (2002). Analiza jezičnih udžbenika za niže razrede osnovne škole, u: *Komunikacijska kompetencija u višejezičnoj sredini I*, ur. Melita Kovačević, Dunja Pavličević Franić, Naklada Slap, Jastrebarsko, 25-33.
36. Vukasović, A. (2003). Odgojne vrijednosti i putokazi JA Komenskog za treće tisućljeće. *Obnovljeni život: časopis za filozofiju i religijske znanosti*, 58 (1), 87-98.
37. Vukić, V. (2013). Slobodno vrijeme kao „prostor“ razvijanja vrijednosti u učenika. *Magistra Iadertina*, 8 (1), 59-73.

## WHAT VALUES DO PROSE LITERARY TEXTS PROMOTE IN CLASSROOM TEXTBOOKS?

### *Abstract*

*Universal values are constantly relevant. Recently, there has been an increase in the need for their everyday promotion in the teaching process. Children's literature is a special and important genre and plays a significant role in shaping the way young readers understand and perceive the world. Although literary works are not written exclusively for educational purposes, this is often attributed and highlighted as their primary function. Literary works intended for students in the classroom affirm certain values. The curriculum guidelines clearly indicate the desirable values that need to be developed in students. This paper will analyze the representation of values in prose literary texts found in textbooks for younger students. It is known that a certain number of texts have a larger number of values, which is why the dominant one in the text is selected.*

**Keywords:** *textbooks, dominant values, teaching process, analysis.*